

Роздуми легковажного

Євген Дудар

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Частина перша. СПОГАДИ ПРО СЕБЕ

Звісно, як і всі, я, очевидно, народився. Хоча батьки переконували, що мене «загубили цигани». Коли вже працював у «Перці», мій молодий колега Михайло Прудник уточнив: «Вони вас не загубили. Вони вас просто викинули. Бо ви дуже вредний».

Так чи інак, але сталося це 24 січня 1933 року.

Правда, мати запевняла, що я появився на другий день після Йордану. Отже — 21 січня. А хрестили мене 24-го. Тому й у метриці так записано.

Отже, поки я не бачив метрики, святкував день народження 21-го. Побачив — святкую з 21 по 24. Це дуже подобається моїм друзям. Не треба носити подарунків. Одні кажуть: «Я думав, що вчора...». Інші: «А хіба не завтра?..»

У цей чарівний світ мене супроводжували дві планети: Козеріг і Водолій. Видно, перед тим, як експедувати мене, вони довго сперечалися. Кому випадає ця, не вельми приємна, робота? Обидва, очевидно, не хотіли. Бо період Водолія починається 21-го. Кому на початку чи наприкінці періоду хочеться працювати?

Тоді, видно, Всевишній дав їм доброї прочуханки. І цю місію вони виконували удвох. В результаті цього у моїй долі постійна парність випадків.

Число «21», якого я з'явився на світ, — вельми щасливе для людства. 21-го січня помер тиран Ленін.

1933 рік — дуже трагічний і похмурий. У Німеччині прийшов до влади тиран Гітлер.

Обидві ці потвори так чи інакше будуть пов'язані з моєю долею. Народися я у «стране советов» — одразу й помер би з голоду. Народися у Німеччині — могло бути гірше. Можливо, «фюрер» захотів би стати моїм хресним батьком. Пляма на все життя.

Вічна слава моїм предкам — вони обрали Галичину. І хоч у цей час там бушувала пацифікація пілсудчиків, польський колоніалізм у

порівнянні з німецьким чи «совєтським» — був раєм.

Уперше «принади» його я відчув, коли мені було два роки.

Батько обкопував яблуню. Я колупався неподалік.

Раптом перед батьком постав польський жандарм. Який мені дуже сподобався. Бо весь блищав.

Мить — і лопата блиснула на спині жандарма. Мить — і жандармів карабін блиснув у руках батька. Ще мить — і п'яти жандарма заблищали біля воріт.

Оці три блискучі миті я запам'ятав. Ще запам'ятав, що плакав. Шкода було «блискучого вуйця», якого тато вигнав.

Іншу картину я запам'ятав краще. Мені вже було дев'ять. Літо. Сонце. Подвір'я. Батько рубає дрова. Я складаю.

Рипнула хвіртка. Гусаком ступає високий довгов'язий німець. За ним гусеням дріботить маленький староста Баранець.

Німець стоїть поруч із батьком. Кінчиком канчука грайливо вдаряє по крисах батькового капелюха. Який, звісно, на батьковій голові. Монотонно чеканить слова. Баранець старанно перекладає:

— Пан комендант попереджає: якщо через тиждень не буде здано контингент, на другий тиждень заберуть корову. А з хати поздіймають вікна і двері...

Капелюх насунутий батькові на чоло. Він схилив голову під грайливим канчуком шваба. Поглядом покосував на сокиру, що перепочивала, зарубана в колоду. Рука ледь здригнулася. Я писнув:

— Ой!

Батько стрепенувся. Глянув на мене. Вкрився рясним потом...

Німець вже почвалав до воріт. За ним подріботів Баранець. А Батько стоїть мов укопаний.

Я шепчу:

— Татунцю! Що ви хотіли зробити з тим німцем?

Батько притулив вказівного пальця до вуст.

Потім сів на колоду. Я притулився до нього. Він обняв мене за плечі. І я відчув, як тремтить його рука.

У цю хвилину мені й пригадався той польський жандарм. Я спитав батька, що було тоді?

Тоді жандарм прийшов батька арештувати. За законом батько мав стати до нього лицем. А жандарм «взяти на бачність» (віддати честь) і прочитати підарештному наказ влади про арешт. При цьому він не мав права нагрубити або чимось іншим людину образити. Всі ці тонкощі батько знав. Вдавав, що жандарма не помітив. Продовжував копати. І як той не заходив, батько постійно повертався до нього задом.

Жандарм не витримав. І процідив:

— Пся крев! Свіня!..

Тепер закон був на боці батька. А лопата — на спині жандарма.

Карабін, який батько відібрав у жандарма, він завіз до повіту. За мужність отримав грошову винагороду. А за те, що маніфестували вулицями села під синьо-жовтими прапорами — два тижні криміналу...

Німець, звісно, обійшовся б нам усім дорожче.

Контакти з іншими «визволителями» будуть пізніше. Коли я трішки підросту.

Галичанам на «визволителів» таланило. Прометесві, якому орел щоденно довбав печінку, було набагато легше, ніж галичанину. Прометей довбав один орел. Галичанина — австроугорський, румунський, чеський, польський, російський двоголовий, мадярський, гітлерівський. Тоді дорізували серпом і добивали молотом. Ще й примушували співати: «Я другой страны такой не знаю, где так вольно дышит человек...».

Але галичанин тому й вистояв, що мав багато загарбників, а не одного постійного. Вони часто мінялися. Не встигали виробити тактики і стратегії духовного поневолення. А галичанин не встигав

до них «привикнути». Набирався хитрості, досвіду. Як всю цю погань обкрутити. Зостатися цілим. І зберегти дух предків...

Село Озірна, у якому я мав честь «висадитися десантом», — на шляхах Тернопіль — Львів. Із трьох боків оточене стависьками. На яких багато джерел. Є такі, що мають кілька метрів у діаметрі. Їх називають безоднями. Північну й східну околиці ополіскує річка Восушка. Яка за мого дитинства була глибокою і широкою.

Ті безодні, та річка, ті шляхи — залізний та кам'яний — формували у моєму маленькому естві філософа. Правда, ще активну участь брало небо. Я дуже любив лежати горілиць біля джерела, у високій траві. Дивитися в небо. Білі хмари, що пливли по голубій безодні, уявляв великими перинами. На яких катаються ангели. Мені здавалося, що котрийсь із них зараз злетить із хмари, сяде коло мене. І скаже: «Євгене! Ти слухняний хлопець. Сідай на крила. Я тебе понесу...».

Ангела я так і не побачив. Може й добре, що він мене туди не брав. Хто знає, чи повернув би. А мені так подобалося на землі.

Чорт уперше постав перед моїми очима в церкві. На іконі святого Архангела Михайла. Отам, де Михайло його проколює списом...

Чорт страшний. Він таке на мене навів, що я ночами не спав. Філософував. Ну навіщо це людина народжується на світ? Щоб нагрішити і піти до пекла? Я чогось був упевнений, що без гріха життя не проживу.

Батьки мої релігійними фанатами не були. Батько сповідався раз у рік. Перед Великоднем. І казав: «Я не так багато грішу, аби щодня сповідатися...». Мати сповідалася ще й перед Різдвом. З чого батько жартував: «Кожен знає, скільки гріхів має...».

Ходили ми до церкви греко-католицької.

У селі ще були два костьоли і дві синагоги.

Отже, село наше, фактично — не село. Село-«містечко». А озірнянці — ніби містечкова шляхта. Голопуза. Зате гонорова. Як жартував батько: «Ковнір з фоша, а в кишені воша...».

Батьків батько, себто мій дід, — Теодор Максимович Дудар — був кушнірем. Вичиняв шкіри і шив кожухи. З цього й жив. І непогано. А ще разом із бабою вони вміли творити дітей. Різних релігійних конфесій. За своє, досить таки тривале (дід прожив понад вісімдесят, баба — понад дев'яносто літ) життя вони видали на світ три греко-католики і чотири римо-католички. Громадянами були законопослушними. За тодішніми законами Австро-Угорської імперії, якщо батько греко-католик, а мати римо-католичка, дітей ділили так: хлопців записували до конфесії батька, дівчат — до конфесії матері.

Батькова мати, себто моя бабуса, Шнайдро Ружена Антонівна — полька австрійського походження. Мала багато польського гонору, німецької пунктуальності. І була «зацентою» римо-католичкою. Тому всі мої цюці і бабуса ходили до костьола, всі вуйки і дідусі — до церкви.

Різдво Христове починали святкувати з 25 грудня і закінчували 20 січня. Дід жартував: «Якби в нашій родині ще був жид, у нас були б круглий рік свята...»

Мамин батько, а мій дід, Іван Мороз походив з села Цеброва. Мав багато землі, велику пасіку і порівняно небагато дітей. Лише п'ятеро. Тому всі мої вуйки і цюці по маминій лінії жили на хуторах.

У 1939 році діда, як і всіх нас, «визволила» «совєтська власть». А в 1940 році дід утік. На той світ. Маючи 82 роки від роду, всі зуби, юнацький слух і молодечий зір, здоровий світлий розум.

Перед відходом у вічність дід зібрав біля себе дітей і сказав:

— Діти мої! Що міг — я вам дав. Але прийшла сатанинська влада і все це забере. Не старайтеся дуже працювати. Ця влада

господарів не любить. То влада наймитів, злодюг і брехунів...

Бабусю Ганну, мамину матір, я не застав. Вона померла, коли моїй матері було лише чотирнадцять. Померла, маючи лише 52 роки. Її батьки — Іван та Варвара Гриценки — сплять вічним сном на озірнянському цвинтарі, неподалік від її могили...

Це родинне тло. На якому я підростав. Сімейне було набагато вужчим. Тому зупинятимуся на ньому ширше.

Час плив. І я мусив рости. Сімейна атмосфера цьому сприяла.

Коли я з'явився на світ, мій батько саме сягнув віку Христа. Мати — на чотири роки молодша. Отже, вони були при енергії, при силі і при досвіді. Бо за п'ять років до мене сотворили мені вихователя. Брата Богдана. Богдан усім нам дуже подобався. Але не сподобався корові. І вона рогом пробила йому щокочу.

Діставши статус потерпілого, Богдан активізував просвітянську діяльність — постійно читав книжки. Він змалечку був захланним до читання. І це неабияк впливало й на мене.

Батько шив. Був добрим кравцем. Тому роботи завжди мав багато. Зимовими вечорами засиджувалися довго. В хаті збиралися сусіди. «Посидіти, погомоніти». Богдан читав уголос. Всі слухали. Слава Богу, тоді ще не було ні телевізорів, ні магнітофонів...

Ці вечори були першими моїми студіями. Освітянськими, літературними, акторськими і навіть політичними.

«Просвіта» дбала, щоб галицький селянин, пригнічений польським і єврейським чадом, хоча б трохи ухопив національного повітря. І він хапав. Як спраглий до цілющого джерела, припадав до Шевченкового «Кобзаря», до Франкового «Мойсея», до повістей Андрія Чайківського про козаччину.

Моє дитинство не мало дитячих ясел, дитячого садочка, памперсів, снікерсів, мультитабсів, «відиків», «мультиків». Воно мало нормальних батьків. Тому я, здається, ріс нормальною дитиною. У п'ятирічному віці вже добре читав газету, знав

напам'ять Шевченків «Кавказ», «Гамалію», «Мені однаково», Руданського «Народився я на світ» і часто співав пісню «Гей, браття, козаки!..»

Руданський помітив, що цю пісню треба співати на мотив пісні «Гей, браття, опришки...». Я ж цього не знав і співав її у темпі кавалерійського маршу.

Першою моєю сценою був стіл. Першою аудиторією — батьки, родичі і сусіди.

Мені плескали. Мене підбадьорювали. Але, коли я читав Шевченка, особливо, «Мені однаково...», наставала сумна тиша:

«...Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...
Ох, не однаково мені».

Після цього починалася дискусія. Яка закінчувалася розпачливим викриком вуйка Гілька: «Ех, гайдамахи, гайдамахи!..» І ударом його великого, чорного від роботи, кулака об стіл.

Чоловік маминої старшої сестри Гілько Боярський мав войовничий характер. За Української держави служив у гайдамаках. Був добрим воякою. І тепер постійно воював... з цьоткою. Певне, не було дня, щоб він не сварився. Мав гострого, кінчиком задертим догори, агресивного носа. І вічно невдоволений вираз лица. Але мене любив. Особливо, коли випивав чарку. Брав під руки, ставив на стіл, кивав перед моїм носом великим чорним нігтем і співав, наче баран хвостом тряс:

«З-за ж-журились г-галичанки
Та на тую зміну,
В-від'їжджають г-г-гусусуси
та на Г-гукраїну...»

Це означало, що я мав починати «Гей, браття, козаки...»

Зараз думаю, скільки у піснях ми «перебили ворогів»! Як героїчно, по-лицарськи, «відстоюємо честь і гідність народу». Як жертовно «кладемо своє життя» «за Україну, за її волю, за честь, за славу, за народ!...»

Так у піснях навоюємося, що, коли виникає потреба реального бою, нема вже ні сил, ні ентузіазму. Ми постійно будимо один в одному національну свідомість. А та постійно засинає. Чи свідомість у нас така, несвідомая? Чи ми дуже легенько її будимо? А чи, може, виробився умовний рефлекс — після пробудження одразу ж засинати?

Мій батько також співав. Багато. Коли шив. Проте патріотизм його не обмежувався піснями.

Дев'ятнадцятирічним юнаком добровольцем пішов в Українську Галицьку Армію. Мав багато ентузіазму. Станкового австрійського кулемета. Подерті черевики і... сто набоїв. А із заходу сунула до зубів озброєна армія Галлера. Під навалою загарбників вже опинився Львів. У полум'ї важких боїв згорали юні галичани, окроплюючи святою кров'ю святу землю. Відступали на схід. Коло села Червоне стрілець Дудар мав утримати позицію на території кляштору. Набої вистріляв. Черевики загубив. Але кулемета та ентузіазм зберіг.

У бою під Зборовом ентузіазм надломився. Але на все життя надбав ненависті до загарбника. Часто співав:

Чи ви, хлопці, спали?

Чи ви в карти грали?

Що ви Україну

Ворогам віддали?

Ми ані не спали,

Ні в карти не грали,

Но ми, молоденькі,

Злу команду мали...

«Злу» — це не сердиту. Це погану.

Батько говорив, що наша постійна біда у наших «командах». Народ не продається. Продаються, в основному, «вожді і вождики». Або ж продаються, або ж, як щурі, з'їдають один одного...

Коли галичан «асентерували» до польського війська, батько ховався. Його видав Мордух. Який по селу збирав онучі. Поляки привели батька на постерунок. Поклали на лаву. І взялися за шомполи.

Батько зауважив:

— Маєте право бити лише по одній половині задниці. По українській. А польської половини не чіпайте. Бо оскаржу до уряду...

Били по черзі. То по одній, то по другій. Пояснювали, що шукають, де українська, а де польська.

Після цього батько став ще більшим патріотом. Українським.

Цей патріотизм пізніше передався й мені.

Наша вулиця Довга була повністю українською. На паралельній вулиці Зарудці мешкало трохи поляків. Навпроти нашої хати стояла хата коменданта поліції пана Сечки.

Виходок, тобто кльозет, стояв у кутку садочку. Я підпантрував, коли пані Сечкова ускочила туди. Зачинив на зовнішній гачок. І зав'язав дротом.

Скільки пані комендантова там сиділа, не знаю. Підглядати із кукурудзи мені набридло. Але видно, що гонор не дозволяв їй волати про спасіння. І вона таки трохи відкаралася.

Селом покотилося, що Болько Свідзінський зачинив пані Сечкову у виходку, бо хотів покрасти з курника яйця. Але передбачлива пані Сечкова перш, ніж йти «до вітру», яйця зібрала, посмажила і з'їла.

Ця тільця упала на безневинного Болька, бо перед тим він таки завинив. У скочив до Горобцевого хліва. Красти яйця. А там —

Горобчиха. Він вискочив. Зачинив двері на гачок. І Горобчиха сиділа у хліві до вечора. Поки Олекса не прийшов із поля.

Комендант Сечка увечері прийшов до Янтоха Свідзінського, Большового батька. Янтох, як колишній польський легіонер, був Сечковим агентом. Доносив на українців. Упіймав Янтох Боляка. Відлатав йому задницю. «Бо то не хлопа жесь зап'єр, а паню комендантову...»

Я ж тріумфував подвійну перемогу. Не досить, що успішно пройшов «теракт» проти пані комендантової, то ще й «диверсія». Ворог запідозрив своїх. І своїх покарав...

У світі пахло смаленим. Сусіди, що збиралися вечорами у нашій хаті, тривожно гомоніли, що буде війна. Мій «одноліток» — Гітлер вже, виявляється, «забрав чехів». Тепер, певно, «візьметься за Польщу»...

І він «взявся». Взявся не сам, а зі своїм другом Сталіним. Поляки, які перед тим кричали по радіо: «Наше войско моторизоване — вшистко на роверах», «Не дадзіме ні гудзіка», — віддали і «ровери», і «гудзіки», і Польщу. І, слава Богу, Галичину...

У вересні 1939 року в Озірну «прийшли москалі». В'їхали вони на танках і на «полуторках».

Один танк зупинився на роздоріжжі. У той час, коли кілька сільських хлопців роззброювали польських жандармів.

Люк у танкові відкрився. З нього піднявся воїн, і гарною українською мовою сказав:

— Сміло! Хлопці, сміло! Сімнадцятий рік вже не повернеться... А якби й повернувся, то нас тепер сто мільйонів, а їх лише сімнадцять...

Новина про випадок з танкістом скоро облетіла село. Дивувалися, що «москаль» говорив українською. Хоч дехто зауважував: «Хоче туману в очі пустити, то й ластівкою защебече...» Проте українці тішилися, що позбулися польського

окупанта.

Поляки були в розпачі, що «пукнула Польска» і вони вже не вища раса. Жиди відразу почали прилаштовуватися біля нової влади. Потім нова влада сказала, що вони вже не жиди, а євреї. Що слово «жид» принизливе. І за нього будуть карати. Напочатку до цього не могли звикнути ні українці, ні поляки, ні самі жиди.

Якось прийшов батьків товариш Ціна. Пиля «по килішку», закусували солониною. Батько й каже:

— Ціна, а вам же талмуд забороняє їсти сало...

— Міхал, — посміхнувся Ціна, — талмуд забороняє їсти з єдної половини свині. Але не каже, з якої. То дурний жид не їсть зовсім, а розумний шукає — з якої можна їсти...

Батько зауважив Ціні, що тепер слово «жид» казати не можна. Бо совети перехрестили жидів на гебреїв.

— Ти знаєш, Міхал, — сказав Ціна, — мій тато був 82 роки жид. І йому то не заважало. Я вже сорок єден рік — жид. І мені то не заважає. Я не знаю, чого то так заважає москалям. Але ті «хрестини» мені не дуже подобаються. Спершу вони перехрестили. Тоді пронумерують кожного, а тоді шо?..

Далі «шо» я не чув. Бо тато мене вигнав: «Чого вуха розвісив? Йди он крілям трави нарви!..»

«Розвішувати вуха» я любив. Може, й тому вони в мене такі великі.

Десь я вчитав, що всі знаменитості мали великі вуха. Що великі вуха свідчать про великий інтелект. Не розумію, чого ж тоді осла називають дурним?

Завдяки своїм вухам я таки дечого навчився.

Чого я тільки не наслухався тими вухами. Довгими-предовгими зимовими вечорами. Які ті батьки і ті дядьки були наївні, коли думали, що я сплю. Особливо цікавим було те, чого «дітям не можна».

Ну те, що цигани мене не загубили. Що народився я, як і кожна нормальна людина, засік своїм вухом ще тоді, коли лежав «упоперек лавки». Коли батьки думали, що я ще нічого не розумію. Мені ж здається, що я все розумів і все чув ще у материнському лоні.

Ми, коли ще маленькі, ми такі хитренькі. Кмітливенькі. І особливо там, де «не можна». Зараз думаю, чи то батьки прикидалися, що не розуміли того, що ми вже все розуміли. Чи втратили «пильність»? Звісно, при дітях ніхто не лаявся. У нас, в Галичині, взагалі, «непристоїно» лаятися не вміли. Найстрашніші лайки були «щоб тебе шляк трафив», «щоб тебе грім убив», «щоб тебе холера взяла»... Такі, бачите, собі... Невинні... Легенькі...

Звісно, порівняно з тим, щоб тебе хтось «посилав» у непристойне місце або до якоїсь там «матері», ці лайки були страшніші. Зате вони не так «різали вуха».

Того, хто лаявся, не поважали. Як не поважали злодія чи пияка. Потім «советская власть» навчить галичан лаятися «непристоїно» і страшно, пити чорно і красти усе, що потрапляє під руки.

Якщо до «визволення» батьки нареченої питали сватів: «Чи не було в роду нареченого пияка, злодія?» — то «визволені» вже делікатно пронюхували: «Де і ким він робить? Що може вкрасти?..»

Як п'ють горілку гранчаком, уперше я побачив в родинній хаті. Половину хати ми «віддали» квартирантові. Начальникові табору польських військовополонених. Петру Макєєву. То був молодший офіцер НКВД, симпатичний іззовні. І, здається, не такий вже й поганий всередині. Він часто пошепки застерігав батька:

— Дядя Міша! Те, що ви мені висловлюєте, не говоріть ніколи перед комісаром...

«Комісар» квартирував на Зарудці. Через городи. І часто до Петра навідувався. І часто його питав:

— Почему ты не снимешь иконы?..

Петро відповідав:

— Хата — дяді Міші. І він тут розпоряджається...

— Но ты же — большевик... Офицер НКВД?..

Петро мовчки дивився на батька. А той пояснював комісару:

— Бачиш, хата посвячена. Посвячені й образи. Чи, як ти кажеш, ікони... У нас був випадок, що чоловік знімав образи — і йому покрутило руки... Обидві... Хочеш, щоб покрутило тобі, — знімай сам... Я знімати не буду...

Ікони zostалися. І разом з нами здивовано дивилися, як комісар гранчаком жлуктав горілку. Батькові, який наливав собі маленький килішок, він пояснював:

— Понимаете, дядя Миша! Вы мало пили потому, что плохо жили. Вот теперь у вас жизнь будет полна счастья, как вот этот стакан...

І знову те «счастье» заковтував одним подихом.

...

Далі — у повній книжці «Роздуми легковажного».

nashaknyga.com.ua